

Obraz polskiej duchowości na przełomie XIX i XX wieku

Ten okres czasu od powstania styczniowego do końca XX wieku nazywamy czwartym złotym okresem polskiej duchowości. Nazywamy też epoką największej liczby polskich błogosławionych i świętych. Jest to okres wielkiego rozkwitu odkrywanej mistyki przeżyciowej kobiet i mistyki studyjnej oraz odkrywanych polskich szkół teologii duchowości i polskiej duchowości zakonnej. Badania te były prowadzone w latach 1982-2017 w Instytucie Duchowości Europejskiej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i od 1980 roku są prowadzone w Wyższym Instytucie Teologicznym w Częstochowie.

Trzeba podkreślić, że odkrywanie polskiej duchowości ma wielkie znaczenie dla współczesnego chrześcijanina. Albowiem potrzeba życia duchowego jest jednym z najżywotniejszych symptomów dzisiejszych czasów, zarówno wewnątrz Kościoła, jak i poza nim. Chodzi tutaj o taką duchowość, która ma swoje korzenie w tradycji i przechodzi proces „ewolucji” dostosowania się do aktualnej rzeczywistości. Tylko tak rozumiana duchowość pozwala odkryć wewnętrzny wymiar własnego życia duchowego, zakorzenionego w aktualnej rzeczywistości, a jednocześnie otwartego na transcendencję Boga.

1. Okres religijności po powstaniu styczniowym

Po powstaniu styczniowym następuje na polskich ziemiach pod zaborami wielkie nasilenie nabożeństwa do Pani Jasnogórskiej, które najczęściej występuje w okresie manifestacji patriotyczno-religijnych.

Ks. STANISŁAW URBAŃSKI – prof. zw. nauk teologicznych, profesor UKSW w Warszawie i WIT w Częstochowie, pierwszy w Polsce doktor i doktor habilitowany teologii duchowości, twórca polskiej szkoły badań nad mistyką chrześcijańską, promotor kilkunastu doktoratów, autor kilkunastu książek i kilkuset artykułów naukowych, członek wielu stowarzyszeń naukowych polskich i zagranicznych, laureat licznych nagród.

W tym czasie zaczyna się coraz bardziej przyjmować nabożeństwo majowe i żywy różaniec odmawiany w październiku. Pojawia się rozkwit nowopowstających polskich zgromadzeń zakonnych z tytułem maryjnym, zalecających Jej kult jako potężny i skuteczny środek wychowania w cnotach chrześcijańskich. Ujawnia się też przywiązanie do uczczenia wszelkich szczegółów z życia Maryi, począwszy od Jej poczęcia aż po wniebowzięcie, a także Jej przywilejów, szczególnie zaś niepokalanego poczęcia. Pojawia się zintensyfikowany ruch pielgrzymkowy do sanktuariów maryjnych. Dodać tu należy objawienia Maryi w 1877 roku w Gietrzwałdzie. Do tego ruchu włącza się inteligencja, widząc jego znaczenie dla tożsamości narodowej. Sanktuaria także poza religijnymi funkcjami odgrywały rolę kulturalną, a zarazem społeczną. Umacniały więzy lokalne, religijne i narodowe. Wielkim szerzycielem duchowości maryjnej był bł. Honorat Koźmiński (o nim nieco poniżej), bp K. Łubieński. Bp S. Pelczar uważał, aby być sługą Maryi należy oddawać jej cześć w różnych formach modlitw i pielgrzymek; ks. B. Markiewicz podkreślał nie tyle przejawy pobożności maryjnej, ale przede wszystkim praktykę cnót; o. M. Kolbe nadaje kultowi maryjnemu nowy charakter, wiążąc z nim również pracę nad nabyciem cnót.

W przeżyciu religijnym polskiego ludu ważną rolę odegrały nabożeństwa paraliturgiczne, jak Gorzkie Żale, droga krzyżowa, kult Grobu Pańskiego, Kalwarii oraz litanie i koronki. Religijność ta ściśle była zespolona ze sprawą narodową i przeniknięta motywami pasywnymi. Wyrazem tego była w latach niewoli identyfikacja walki narodowo-wyzwoleńczej z krzyżem i Męką Zbawiciela. Dlatego ten wymiar pasyjny naszej duchowości występuje szczególnie w pieśniach wielkanocnych. Po 1861 roku suplikacje włączone zostały do nabożeństw patriotycznych. Te powyższe wątki, zwłaszcza pasyjne, były bliskie duszy polskiej, ponieważ wyrażały element cierpienia, samotności, opuszczenia, niemocy, krzywdy. Dusza polska była zdolna do udzielania pomocy, do stanięcia w obronie najwyższych wartości, a w razie potrzeby – złożenia ofiary. Dlatego osiągnęły one największy rozkwit w duchowości patriotycznej.

Ta wrażliwość na dobro innych i na miłość Boga w polskiej duchowości była przedmiotem walki polskich błogosławionych i świętych, którzy stawali w ich obronie. W ten sposób wyrażali swój opór względem tego, co utrudniało spotkanie z Bogiem w wyznawanej wierze i duchowy rozwój. Dlatego towarzyszyła im cnota męstwa, która jest jedną z charakterystycznych cech polskiej duchowości i mistyki. Zatem duchowość polskich świętych, ze względu na sytuację historyczną kraju, nękanego przez liczne wojny, szczególnie zabranego przez zaborców,

rozwijała wrażliwość na dobro dla innych. Byli oni przekonani o bezwzględnej pracy dla kraju i mieli świadomość roli kobiety w jej oddziaływaniu na elity inteligencko-ziemiańskie oraz chłopskie. Ale przede wszystkim dbali o wewnętrzne nawrócenie, o sprawiedliwość społeczną, o odbudowę godności człowieka. Ten opór wobec tego, co było złe, jest wpisany w istotę polskiej duchowości, gdyż był sprzeciwem wobec niesprawiedliwości i stawaniem w obronie godności człowieka.

Oprócz kultu maryjnego i pasywnego również cześć Najświętszego Serca Jezusa miała na ziemiach polskich najpiękniejsze tradycje. Nabożeństwo do Najświętszego Serca staje się punktem wyjścia dla rozwiązania moralnego problemu cierpienia w życiu człowieka. Zaczęto od nowa zajmować się problemem cierpienia, które poprzez nabożeństwo do Najświętszego Serca starano się włączyć w całość życia duchowego, ześrodkowanego na Chrystusie. Wielką rolę w tym względzie odegrał aspekt ekspiacji, zadośćuczynienia i wynagradzania. Stopniowo wyłania się idea budowania Królestwa Bożego na ziemi.

2. Duchowość zakonna

Na tle odrodzenia duchowo-mistycznego pojawiają się założyciele polskich zgromadzeń zakonnych. Żyjąc miłością Boga oraz bliźniego, realizowali i apelowali o gotowość niesienia pomocy ludziom potrzebującym, oprócz duchowej, różnej pomocy materialnej. Dlatego często byli uważani przez panujących zaborców za wrogów, a także przez ludzi bogatych za osoby zakłócające dotychczasowy porządek społeczny. Stawali w obronie praw człowieka, osobistych i narodowych. Cechowali się duchem ofiary i poświęcenia, duchem wrażliwym i czułym na krzywdy bliźniego. Dlatego w Wielkopolsce E. Bojanowski powołał Zgromadzenie Ochroniarek Sióstr Służebniczek Niepokalanego Poczęcia NMP przeznaczone dla środowisk wiejskich. Przyjmował wyłącznie chłopki. Był przekonany o uzdolnieniu warstwy chłopskiej do podjęcia samodzielnej pracy nad odrodzeniem religijnym wsi. Ks. Z. Feliński założył Zgromadzenie Sióstr Rodziny Maryi, mające na celu wychowanie dzieci, opiekę nad sierotami i starcami, a także nad najbiedniejszymi warstwami miejskimi. Ks. B. Markiewicz powołał zgromadzenie michalitów do wychowania młodzieży najuboższej (też odłam żeński); A. Chmielowski powołał albertynów w celu opieki nad bezdomnymi i ubogimi (również odłam żeński); U. Ledóchowska założyła zgromadzenie urszulanek, które pierwsze wprowadziły formę szkoły eksternistycznej oraz kształciły przyszłe kadry nauczycielek. E. Czacka założyła zgromadzenie opie-

kujące się niewidomymi w Laskach. W. Motylowska jest współzałożycielką Zgromadzenia Sług Jezusa, opiekującego się służącymi, dziećmi sierotami, szkolnictwem zawodowym dla dziewcząt; Z. Tajber założyła Zgromadzenie Sióstr Najświętszej Duszy Chrystusa Pana. B. Lament założyła Zgromadzenia Misjonarek Świętej Rodziny w celu zbliżenia katolików z prawosławnymi. Abp W. Kluczyński założył Zgromadzenie Sióstr od Aniołów, a M. Białecka – Zgromadzenie Sióstr Dominikank, zajmujące się katechizacją, działalnością oświatową i opieką nad chorymi.

Ponadto w Galicji osiedliło się wiele kongregacji wydalonych z zaboru pruskiego i rosyjskiego. Do nich zaliczamy Siostry Bożej Opatrzności, przeznaczone do opieki nad upadłymi dziewczętami; Dominikanki III Zakonu, poświęcające się katechizacji wsi; józefinki, zajmujące się życiem parafialnym miejskim; albertynki, oddające się opiece nad najgorszą nędzą miejską; michalitki, przysposabiające ubogie dziewczęta do zawodu, sercanki (pelczarki), opiekujące się służącymi i robotnicami. O duchowości zmartwychwstańczej powstają: Zgromadzenie Księży Zmartwychwstańców oraz zgromadzenia żeńskie, jak niepokalanki, zmartwychwstanki, nazaretanki i felicjanki, które poświęciły się pracy nad wychowaniem młodzieży żeńskiej z warstw zamożnych. Bł. Honorat Koźmiński powołał ponad 20 kongregacji bezhabitowych. Można je podzielić na trzy grupy: 1. charytatywne, 2. nauczająco-oświatowe, 3. zgromadzenia społeczne, osobne dla wsi, dla miast, pracujące we wszystkich kręgach i warstwach społecznych. Około 1904 roku „ruch honoracki” zrzeszał ponad 7000 kobiet w ponad 600 domach zakonnych, pracujących na ok. 800 placówkach (szkoły, ochronki, internaty, fabryki). Powołał zgromadzenie kapucynek o charakterze kontemplacyjnym w Przasnyszu. Miał też nadzieję na duchowe odrodzenie narodu i wyzwolenie go z niewoli dzięki realizacji ślubów Jana Kazimierza. Praca tych zgromadzeń wywierała silny wpływ na duchowość zaboru rosyjskiego i zdołała zahamować wpływ mariawitów.

Wymienione te najważniejsze zgromadzenia żeńskie stanowiły wielki ruch odnowy życia religijnego i duchowo-mistycznego na ziemiach polskich, a przede wszystkim tworzyły polską duchowość zakonną. Przetrwały one okres najcięższych prześladowań i odegrały poważną rolę w budzeniu życia duchowego, szczególnie warstw ludowo-robotniczych. Zwłaszcza założycielki odznaczały się dużym wyczuciem potrzeb społecznych i starały się im sprostać. W działalności ich uzewnętrzniało się żywe przejęcie krzywdą socjalną i koniecznością przeciwstawienia się jej na swój sposób. Dlatego zakres ich działania był duży: począw-

szy od pracy wśród „ludu”, skończywszy na działalności wśród warstw elitarnych, a przede wszystkim skupiały się na pracy wychowawczej. Zaczęła gwałtownie wzrastać liczba ochronek, sierocińców i szpitalików w parafiach oraz przy dworach, które niosły pomoc sanitarną, dobroczynną i oświatową. Zakony mają po dwa zadania: pierwsze to misje – apostołat, nauczanie, a drugie: wychowanie, praca charytatywna, prasa. W działalności charytatywnej obok zakonów powstają stowarzyszenia świeckie, jak Konferencje św. Wincentego a’Paulo. Formą typową dla XIX wieku było założenie „Dzieła”, przeznaczonego na zaradzenie wszystkim lub niektórym potrzebom cierpiącym. „Dzieło” połączone było z fundacją i z przeznaczeniem odpowiednich funduszy na jej utrzymanie.

Ten wielki ruch powstających zgromadzeń żeńskich i męskich rodzi polską teologię duchowości zakonnej, odkrywa rodzimy charyzmat zakonny, niespotykany w skali europejskiej. Zrodził się nowy model duchowości zakonnej. Specyficzna natura życia zakonnego nie polega na jakiejś oryginalności w stosunku do powszechnego powołania do świętości, ale na specyficznym sposobie życia duchowego, według którego konkretnie realizuje ono to powszechne powołanie. Albowiem życie zakonne ze swej strony jawi się coraz precyzyjniej jako życie skupione na Bogu i w Bogu poprzez naśladowanie Jezusa Chrystusa, pod natchnieniem Ducha Świętego, aby potem rozszerzyć się na służbę braciom (ET 1). To zróżnicowanie duchowości różnych zakonów w zachodniej Europie i w na ziemiach polskich pod zaborami oraz już w wolnej Polsce doprowadziło do uwzględnienia odmiennych odcieni kulturowych. Tym samym przyczyniło się do powstania nowych szkół duchowości, odpowiadających tożsamości etniczno-kulturowej i tradycjom religijnym narodu. Dlatego w świetle tego pluralizmu szkół, rodzą się nowatorskie szkoły duchowości, w konfrontacji z tradycyjnym życiem zakonnym w Europie. Szczególnym przykładem tego procesu jest bł. Honorat, który jawi się jako prekursor obecności życia zakonnego pośród świata i jego odrodzenia nie tylko w XIX wieku, ale także w czasach współczesnych.

3. Polskie szkoły duchowości

Świadectwo i dzieło niektórych przedstawicieli polskiej duchowości przetrwało do dzisiejszych czasów dzięki temu, że ich droga do osiągnięcia świętości oraz ich nauczanie było inspiracją dla innych. Opracowując pewną koncepcję rozwoju świętości oraz środki jej realizacji stworzyli daną szkołę duchowości. Szkoła ta często bierze

początek od jednego założyciela lub grupy ludzi, którzy żyli w pewnym czasie i w określonym środowisku, proponując odpowiedni charyzmat uświęcenia. Zatem szkoła duchowości jest dowodem oddziaływania założyciela, gdyż jemu zawdzięcza swój kształt, doktrynę, formę życia duchowego, powstające nowe wspólnoty według jego charyzmatu. Tak powstająca szkoła duchowości dostrzega problemy ludzi w danym okresie, np. pomoc biednym, niewystarczające wykształcenie, ucieka się do pogłębienia życia duchowego, aby w nowy sposób odpowiedzieć na aktualne problemy życia, proponując pewne metody działania. Dlatego zaczyna się studiować różnego rodzaju pisma założyciela, jego metody działania, aby przyjąć tę innowacyjną formę życia, która z biegiem czasu przyjmuje postać „szkoły”. Jak wiemy, każda „szkoła” posiada pewne ważne własne cechy, które wyróżniają ją od innych, przeważnie w formie życia duchowego i realizacji apostołatu. Stąd też członkowie danej szkoły czerpią swoją moc z nauczania i działalności swojego założyciela.

Z powyższego wynika, że każda szkoła kieruje się swoimi zasadami, które nadają jej odpowiedni kształt, nazywając je charyzmatem. Zaś swoje przetrwanie zawdzięcza poprzez założenie i trwanie danego zakonu, który realizuje charyzmat założyciela w danym okresie. W ten sposób charyzmat założyciela nabiera konkretnego kształtu dla przyszłych pokoleń oraz jest realizowany poprzez odpowiednie formy życia duchowego, dostosowywane do zmieniających się warunków kulturowych. Jednocześnie dana szkoła prowadzi formację duchową dla innych według przyjętych zasad. Można powiedzieć, że czuwanie nad formacją innych jest jednym z głównych zadań kierownictwa duchowego. Równoległe z tą działalnością następuje pogłębienie doktryny charyzmatu w oparciu o wybrane fragmenty Pisma Świętego i nauczania Kościoła, które mają fundamentalne znaczenie dla duchowego rozwoju danego jej charyzmatu. Poszczególni wyznawcy danej szkoły dążą do pogłębienia swojej świętości poprzez spełnianie różnych proponowanych warunków życia modlitwy, kultu, naśladowania itd. W ten sposób wskazują właściwą drogę duchową przyszłym pokoleniom.

W tym okresie powstają trzy polskie szkoły duchowości. Pierwsza powstała w ramach kongregacji zmartwychwstańców: B. Jański (mystyk), ks. P. Semenenko (mystyk i teolog mistyki studyjnej), ks. H. Kajsiewicz, ks. P. Smolikowski (teolog mistyki studyjnej). Uważali, że najlepszą drogą dla wprowadzenia programu odrodzenia duchowego kleru polskiego i laikatu będzie wykształcenie nowych szeregów kapłanów dla dobra Kościoła i Ojczyzny. Podkreślę tylko, że cechą charakterystyczną tej szkoły jest duchowość mistyczna budowana na bazie bło-

gosławieństw Bożych (Mt 5, 3-12). Do duchowości błogosławieństw w adhortacji o świętości odwołuje się papież Franciszek, który twierdzi, że Jego obowiązkiem jako wikariusza Jezusa jest skierowanie prośby do chrześcijan, aby je przyjęli i zaakceptowali ze szczerą otwartością, *sine glossa*, czyli bez komentarzy, bez wymówek odbierających im moc¹. Albowiem – pisze Papież – siła świadectwa świętych polega na przeżywaniu błogosławieństw, według których będziemy sądzeni podczas Sądu Ostatecznego. Są to słowa krótkie, proste, ale praktyczne, którymi trzeba żyć, gdyż dzięki nim, będziemy naprawdę szczęśliwi².

Drugą szkołą polskiej duchowości jest szkoła honoracka stworzona przez bł. Honorata Koźmińskiego (mystyk i teolog mistyki studyjnej). Stanowi ona fenomen życia duchowo-mistycznego w polskim Kościele na skalę Kościoła powszechnego. Chociaż duchowość tej szkoły wywodzi się z duchowości franciszkańskiej, jednak jej charakter polegał na praktycznej i konsekwentnej realizacji ewangelicznego życia ukrytego i apostołatu środowiskowego. Jak już wspomniano, powołał On ponad 20 kongregacji zakonnych żeńskich. Ruch ten posiadał charakter oddolny i był nastawiony na służbę drugiemu człowiekowi w tym miejscu, w którym aktualnie przebywał. Naśladowanie tajemnicy Wcielenia oraz ukrytego życia w Nazarecie staje się główną teologiczną inspiracją tej szkoły. Ponadto była to duchowość eucharystyczna i maryjna. Krzewił ideę niewolnictwa maryjnego w duchu św. Ludwika Marii Gringnon de Montfort z własną formułą *tuus totus*. W postawie Maryi widział najdoskonalszy przykład ukierunkowania swego życia duchowego na Chrystusa. Dlatego z Maryją związał wszystkie swoje zgromadzenia, duża ich liczba została ustanowiona pod różnymi tytułami maryjnymi.

Trzecią polską szkołą duchowości jest szkoła franciszkańsko-kapucyńska. Związana jest z takimi nazwiskami jak: o. W. Piotrowski, bp B. Szymański, o. P. Leszczyński, o. R. Mazurkiewicz, o. F. Szymanowski, o. F. Sadowski i o. L. Lenzian. Głosiła ona prymat miłości, pokorę, zjednoczenie mistyczne, paralelizm naśladowania Chrystusa i Maryi oraz surową ascezę. Pod ich wpływem powstały też zgromadzenia felicjanek i nazaretanek. O. L. Lenzian utworzył w Rzymie Zgromadzenie Sióstr Narodzenia NMP oraz w Lublinie skupił wokół siebie grupę terejarek o zamiłowaniu do życia duchowego. Prowadziły one życie wspólne, zajmowały się opieką nad biednymi dziećmi, nauczaniem katechizmu

¹ OJCIEC ŚWIĘTY FRANCISZEK, *Adhortacja apostolska o powołaniu do świętości w świecie współczesnym „Gaudete et exsultate”* 97, Poznań 2018, 59.

² Tamże 109, 67.

i przygotowaniem dzieci do sakramentów. Jednak oba stowarzyszenia nie utrzymały się.

4. Tłumaczenia literatury duchowej

W czwartym złotym okresie pojawiają się liczne tłumaczenia dzieł pisarzy obcych. Do tłumaczeń tych dodają zwykle tłumacze mniejsze lub większe wstępy, na podstawie których można poznać powody tłumaczenia, a czasem nawet wpływ danego autora na życie duchowe. Powodem też tłumaczenia bywa czasem aktualna potrzeba lub upodobanie tłumacza, by uprzystępnąć czytelnikowi całe bogactwo duchowe danego autora. Niektórzy tłumacze wybierali tylko pewne fragmenty z danego dzieła, uważając, że stanowią one najważniejszą wartość. W tłumaczeniach polskich pojawiają się wybitni pisarze z dziedziny ascetyki i mistyki. Ale też zjawiają się mniej znani, choć cenieni ze względu na charakter praktyczny ich pism. Są to m. in: kard. Jan Bona, P. Chaignon, M. Meschler, R. Maumigny, A. Tanquerey, F. Faber, G. de Segur, W. Scupoli, A. Rodriguez, J. Ruysbroek, J. Scaramelli, Mikołaj Avancini, Tomasz a' Kempis i dzieła wielu świętych: św. Franciszek Salezy, św. Jan od Krzyża, św. Teresa Wielka, św. Teresa od Dzieciątka Jezus, św. Ignacy Loyola.

W tym czasie też tłumaczono wiele rozważań i rozmyślań, jak rozmyślania bpa Ottokara Prohaszki, o Bernardyna Goebela, o Jerzego od św. Józefa, rozważania dla kapłanów Gastona Courtois, wizje Anny Katarzyny Emmerich, z dziedziny liturgiki pisma D. Barsottiego, przekład Nowego Testamentu ks. W. Szczepańskiego. Ks. S. Chołoniewski tłumaczył książki z zakresu życia duchowego, zaś o. J. Andrasz założył „Bibliotekę życia wewnętrznego”, wydającą tłumaczenia dzieł mistyki zachodniej.

5. Mistyka przeżyciowa

W tym wielkim ruchu odnowy życia duchowego i rozwoju życia zakonnego, zwłaszcza w zgromadzeniach zakonnych, pojawia się polska mistyka przeżyciowa kobiet. Pozostawiły one opisy tych przeżyć w „dzienniczkach duszy” i w innych pismach, przede wszystkim kierowanych do kierownika duchowego. Mistyka przeżyciowa oznacza życie duchowe, w którym działanie Ducha Świętego prowadzi człowieka do całkowitej jedności z Bogiem w wyniku pełnego rozwoju cnoty miłości, otrzymanej w sakramencie chrztu świętego. W tym sakramencie chrze-

ściżjanin otrzymuje cnoty teologalne i dary Ducha Świętego, które ma rozwijać, aby dochodzić do coraz pełniejszego zjednoczenia z Bogiem, w którym Bóg sam go wprowadza w tajemnicę swojej miłości. Wówczas doświadcza Jego obecności w swoim wnętrzu. Jeżeli chrześcijanin nie dochodzi do miłosnej jedności z Bogiem, to na przeszkodzie stoi największa wada, czyli miłość własna, i nie może osiągnąć błogosławieństwa czystego serca. Tylko człowiek czystego serca potrafi umiłować Boga i bliźniego. Albowiem największe mistyczne zjednoczenie z Bogiem, czyli świętość, polega na całkowitym realizowaniu nowego przykazania, przykazania miłości Boga i drugiego człowieka. Polega ona na pełnym współuczestnictwie w Jego miłości. Na tym poziomie sam Bóg przejmuje całkowitą inicjatywę w działaniu człowieka. Mocno tę prawdę podkreśla papież Franciszek we wspomnianej adhortacji, że świętość to nic innego, jak życie pełnią miłości³, życie wiary i miłości, w którym ożywiający nurt życia mistycznego pozostaje niewidzialny⁴. Dodaje Papież, że trzeba podkreślić „geniusz kobiety”, który przejawia się w kobiecych stylach świętości, niezbędnych do odzwierciedlenia świętości Boga na tym świecie⁵.

Zatem ten wielki rozkwit mistyki przeżyciowej kobiet w tym okresie na ziemiach polskich jest dowodem wielkiego działania Boga i otwarcia się na Jego łaski. Jest dowodem, że mistyka przeżyciowa nie jest oderwana od życia codziennego. Jest ona związana z życiem danej mistyczki i mistyka. Nie ma rozdziału między życiem mistycznym a życiem codziennym. Dlatego życie mistyczne jest tą formą życia chrześcijańskiego, która odpowiada współczesnemu człowiekowi. Chrześcijanin poznaje prawdy Boga wsparty doświadczeniem mistycznego przeżycia. Wobec tego mistyka przeżyciowa musi być zdolna do zakomunikowania współczesnemu człowiekowi tej tajemnicy miłosnej jedności człowieka z Bogiem. Trzeba zaznaczyć, że jest także drogą wyjścia z egocentryzmu, gdyż realizacja największej miłości Boga i bliźniego prowadzi do odejścia od indywidualnego i egocentrycznego ograniczenia, aby dojść do poznania miłosnego związku ze wszystkimi ludźmi. Należy więc mistyczne zjednoczenie z Bogiem, które dokonuje się przez Jezusa, ściśle łączyć z miłowaniem ludzi. Miłość do bliźnich jest więc warunkiem mistycznego zjednoczenia z Bogiem. Wówczas chrześcijanin potrafi ko-

³ OJCIEC ŚWIĘTY FRANCISZEK, *Adhortacja apostolska o powołaniu do świętości w świecie współczesnym* „*Gaudete et exsultate*” 21, 17.

⁴ Tamże 8, 8-9.

⁵ Tamże 12, 11.

chać i we wszystkich zajęciach dnia codziennego dostrajać radość miłości Bożej.

Tylko zaznaczę, że w dotychczasowych badaniach „Dzienników duszy” i innych pism udało się odkryć 43 przedstawicielki mistyki przeżyciowej. Przeważają osoby zakonne, ale są też i osoby żyjące poza wspólnotą zakonną. Są to mistyczki jak: św. Faustyna, bł. M. Darowska, J. Karska, bł. C. Borzęcka, R. Białecka, E. Cejzik, bł. A. Truszkowska, bł. F. Siedliska, bł. M. Wiecka, bł. A. Salawa, bł. B. Jabłońska, s. L. Nastał, s. R. Babiak, s. Z. Tajber, s. H. Majewska, s. W. Boniszewska, bł. M. Karłowska, R. Celakówna, bł. B. Lament, s. E. Czacka, s. B. Siewierska, s. E. Motylowska, s. H. Głównyńska, s. A. Renke, s. T. Kierocińska, s. I. Dziewałtowska-Gintowt, K. Siwiec, s. J. Osińska, s. K. Pieczatowska, s. L. Czechowska, s. I. Naborowska, L. Krakowiecka, W. Malczewska, C. Działyńska, s. Klara (Leokadia Małuszyńska) bernardynka, s. E. Kalb, A. Lenczewska, s. M. Szyszka, A. Augustyn (bł. Dorota z Mątowów 1347-1394; s. M. Mortęska 1556-1631; s. A. Marchocka 1603-1652; s. T. Raczyńska 1738-1790).

Tutaj też trzeba wymienić przeżyciową mistykę mężczyzn z tego okresu. Do nich zaliczamy: ks. B. Markiewicza, bł. H. Koźmińskiego, św. A. Chmielewskiego, św. R. Kalinowskiego, diakona L. Miączyńskiego, B. Jańskiego, ks. P. Semenenko, św. M. Kolbe, ks. J. Balickiego, ks. W. Gurgacza, ks. F. Blachnickiego i jeszcze – spoza tego omawianego okresu – bł. R. Chylińskiego (1694-1741). W sumie zostało odkrytych 12 polskich mistyków.

Mistycy są zatem wzorem obecności i doświadczenia Boga w ich życiu, wzorem dojrzałej wiary, wzorem Chrystusa, ukazanym w sposób egzystencjalny. Jednym słowem są wzorem świętości chrześcijańskiej, której podstawą jest w pełni rozwinięta osobowość, otwarta w stosunku do Boga i do innych, wzbogacająca świat wartościami duchowymi i osobowymi; wzbogacająca wartościami uniwersalnymi przyszłe pokolenia. A wszystko to dlatego, że swoje życie zanurzyli w czystym źródle miłości do Boga.

Piętnaście wymienionych przedstawicielek i przedstawicieli mistyki przeżyciowej wyniósł na ołtarze Jan Paweł II. Albowiem święci i błogosławieni uwidaczniają wielkie bogactwo Ewangelii przeżywanej w Kościele przez ochrzczonych, bez względu na ich sytuację osobistą. Są to święci i błogosławieni naszego kraju, którzy pozostawili przykłady życia duchowego. Przez to przykłady te są wyjątkowo rodzinne i bliskie, wywodzą się z tej samej kultury i często ze względnie zbliżonych warunków życia. Zaś wierni oddają cześć tym postaciom świętych i błogosła-

wionych, postaciom bliskim i dobrze znanym, które zachowują w pamięci i od których otrzymują łaski dzięki potężnemu ich wstawiennictwu. Są oni wzorcami chrześcijańskiego życia, które każdy ochrzczony ma obowiązek wcielać w najbardziej różnorodnych warunkach życia ludzkiego. Przez świętych Chrystus jest obecny w świecie, a Jego Ewangelia rozchodzi się przez wieki. Zainteresowanie zaś mistyczkami i mistykami ujawnia wrażliwość na transcendentny wymiar doświadczenia. Tworzy się nowa zdolność uchwycenia tego, co transcendentne, wychodząc od człowieka i jego najbardziej autentycznych doświadczeń duchowych. Człowiek zauważa, że jest ogarnięty w swym normalnym codziennym życiu przez coś, co go przekracza i co prowadzi go do pełni, do Boga. Odkrywa się Bożą transcendencję w codziennej egzystencji, na którą człowiek powinien się otworzyć. Kiedy zaś zwraca się uwagę jedynie na nadzwyczajne zjawiska mistyczne przez nich przeżywane, stają się oni nawet mitami czy idolami dla szerokich mas ludzi o słabej wiedzy teologicznej. Aktualnie można mówić o jakiejś „fali mistycznej”, pewnego przebudzenia religijnym o charakterze mistycznym.

W XIX wieku rodzi się wielkie zainteresowanie mistyką studyjną. Szczególnie rodzi się szeroko polska mistyka studyjna pióra m.in. ks. P. Semeneki, bł. Honorata, abp. S. Pelczara, abp. Z. Felińskiego, ks. J. Puchalika, ks. L. Pyżalskiego, ks. E. Kuleszy, ks. P. Siwka, ks. P. Smolikowskiego, abp. J. Teodorowicza, ks. A. Żychlińskiego, ks. J. Balickiego, ks. A. Bielenina, ks. K. Michalskiego, ks. M. Morawskiego, św. R. Kalinowskiego, ks. A. Rozwadowskiego. Piszą oni pierwsze traktaty naukowej mistyki oraz mniejsze lub większe o niej opracowania. Również o modlitwie wewnętrznej, kontemplacji. W mniejszym zakresie pisali autorzy: ks. J. Bochenek, ks. A. Buczko, ks. M. Gołąb, ks. P. Halak, ks. J. Jachimowski, ks. K. Naskręcki, s. Renata, ks. F. Roślaniec, o. J. Rostworowski. Również bł. M. Darowska jako pierwsza kobieta pisze traktacik mistyki studyjnej pt. *Kartki*, oparty na dziełach mistyki francuskiej i osobistym przeżyciu mistycznym. Stworzyła polską terminologię ascetyczno-mistyczną. Tutaj jeszcze należy wymienić dyskusję ks. abp. J. Teodorowicza z ks. P. Siwką na temat stygmatyczki T. Neumann z Konnersreuth, gdzie doszły do głosu dwie odrębne szkoły. Opinię pozytywną Arcybiskupa poparł Anatazy O. i E. Ostochowski na łamach „Szkoły Chrystusowej”.

Oprócz dzieł mistyki studyjnej ukazywały się mniej lub więcej oryginalne opracowania z zakresu duchowości. Oryginalność prac była różna. Niektóre opracowania zbliżały się do swobodnych tłumaczeń lub streszczeń dzieł z Zachodu. Tutaj trzeba wymienić: ks. J. Rościszew-

skiego, ks. J. Domaszewicza, ks. A. Jełowickiego, o. J. Woronieckiego, ks. A. Warola, ks. J. Andrasza, ks. J. Raba, ks. Z. Rozwadowskiego, o. M. Morawskiego, ks. S. Szurka, abp. J. Bilczewskiego, abp. P. Mańkowskiego, abp. R. Jałbrzykowskiego, o. K. Sforskiego z Włocławka, który w prostych wierszach wykladał zasady ascezy oraz o. H. Haducha, który ogłosił drukiem rekolekcje, ks. J. Weissmanna, ks. H. Gawrońskiego, o. A. Pleszczyńskiego, o. S. Spisa, ks. A. Kitkiewicza.

Odnowicielami życia religijnego byli: ks. S. Chołoniewski na Podolu, ks. W. Ożarowski na Wołyniu, ks. B. Łubieński, o. J. Leszczyński w Krakowie, o. K. Antoniewicz – rozwijał akcję misyjną, o. H. Jackowski – organizował rekolekcje dla świeckich, o. J. Beyzym – poświęcający się pracy wśród trędowatych na Madagaskarze, bł. A. Czartoryski, ks. W. Kornilowicz, ks. A. Szymański, ks. E. Szwejnic, ks. E. Detkens, o. W. Piątkiewicz, ks. H. Hlebowicz i ks. S. Miłkowski z Wilna, ks. K. Czesznak z Lwowa, ks. J. Korzonkiewicz.

Zagadnienia z życia duchowego i mistyki propagowało czasopismo „Szkoła Chrystusowa, powstałe we Lwowie pod kierunkiem dominikanów, w którym pisali: J. Woroniecki, A. Gumowski, R. Kostecki, K. Kowalski, E. Kulesza, K. Pudło, A. Rozwadowski, SMR Niepokalanka, D. Drużbacka, M. Winowska, J. Zamojska, A. Żychliński. Miesięcznik „Głos Karmelu” od 1927 roku wydawany przez karmelitów bosych omawiał doktrynę szkoły karmelitańskiej i innych twórców duchowości. Na łamach jego pisali: Bernard od Matki Bożej, Maria Eugeniusz, A. Czaplinski, B. Czyrek. Czasopismo „Verbum” umieszczało artykuły siostry Teresy i S. Świerzawskiego o mistyce. Dwumiesięcznik „Homo Dei” wychodzący w Tuchowie poświęcał wiele miejsca mistyce pióra K. Gołębiewskiego, F. Marciniaka, J. Puchalika. Również, ale w mniejszej ilości czasopisma: „Ateneum Kapłańskie”, „Głos Kapłański”, „Przegląd Powszechny”, „Przegląd Teologiczny”, „Rodzina Seraficka”.

6. Mistyka przesłania

Jednym z głównych fenomenów polskiej mistyki przeżyciowej jest przesłanie wywodzące się bezpośrednio z nadprzyrodzonej miłości i przesłanie podyktowane na skutek misji powierzonej przez Boga. W przypadku naszych mistyczek obie formy przesłania są zrealizowane. Mistycznie zjednoczone z Bogiem-Miłością otrzymują jeszcze charzmat przesłania, który pokazują w różnej formie apostołatu. Dlatego apostołat i miłość łączą się w doskonałej harmonii jedynie na szczytach przeobrażającego zjednoczenia. Wówczas miłość jest przeobrażająca

i jednocząca. Chrześcijanin jednoczy się z Bogiem przez uczestnictwo, a Bóg „opanowuje” całkowicie jego duszę. Tak rozumiana miłość decyduje o wartości i charakterystycznych cechach działania. Innymi słowy apostołat doskonale działa poprzez realizację określonej misji.

Nasze mistyczki na pewnym etapie życia mistycznego okrywają odpowiednie przesłanie i wewnętrzną konieczność jej nauczania. Przesłanie powierzone na etapie mistycznego zjednoczenia jest ujawnieniem specjalnych cech ofiarowanej miłości. W świetle tego zjednoczenia mistyczki widzą poprzez bogactwo otrzymanej i przeżywanej miłości swoje miejsce w planie Boga i określony rodzaj współpracy z Nim. Trzeba zaznaczyć, że przesłanie nie zawsze zostaje powierzone człowiekowi na tym etapie życia mistycznego. Nieraz jest udzielone wcześniej albo jako nadzwyczajny charyzmat czy wyjątkowe powołanie do pracy apostołskiej. Natomiast na poziomie mistycznego zjednoczenia mistyczki otrzymują łaskę adekwatną do możliwości jej realizacji i w samej tej łasce znajdują światło, które je potwierdza i precyzuje. A więc mistyczki najpierw otrzymują przesłanie, a dopiero pełnia łaski potrzebna do jego doskonałego wypełnienia przychodzi na szczytach życia mistycznego. Od tej chwili mistyczki stają się apostołkami przesłania dzięki odpowiednim do jego misji nadprzyrodzonym darom miłości.

Św. Faustyna otrzymuje przesłanie miłosierdzia Bożego, które należy czynić przez czyn, słowo i modlitwę. Człowiek poprzez czyn, słowo i modlitwę realizuje miłość miłosierną, uświęcając siebie. Doświadczenie miłości miłosiernej, które jest darem, stanowi równocześnie wezwanie do rozwoju zjednoczenia mistycznego, czyli do mistycznej świętości, uzdalniającej chrześcijanina do miłosierdzia czynu, słowa i modlitwy świadczonych innym. W tym kontekście samo odmawianie „koronki” i głoszenie miłosierdzia bez dążenia do osobistej świętości nie spełnia misji przekazanej przez Jezusa samej Faustynie. Ona w swojej świętości podjęła misję głoszenia miłosierdzia czynu, słowa i modlitwy.

S. Leonii Nastął Jezus objawia drogę niemowlęstwa duchowego, które ma polegać na naśladowaniu okresu Jego niemowlęstwa, poprzez które chrześcijanin powinien oddawać Bogu chwałę, gdyż ten okres był hymnem tak doskonałej chwały Boga, jakiej Mu dotąd nikt nie oddawał. Człowiek ma tak ufać Bogu, jak niemowlę ufa i oddaje się matce. Jezus nazywa niemowlęstwo „szkołą świętości”, ponieważ On jest źródłem uświęcenia człowieka. To swoje działanie w duszy człowieka nazywa „tajemnicą Bożego działania”, „sekretem świętości”. Nazywa Siebie „artystą”, który pracuje nad dziełem świętości, a samą świętość nazywa „arcydziełem”, które jako praca wymaga wiele trudu i „geniuszu”. By

zostać świętym na drodze niemowlęstwa duchowego, trzeba „małeć” poprzez pokorę, wzrastać przez miłość i upiększać swój „strój duchowy” przez ofiarę. Człowiek realizujący tę drogę idzie przez życie cicho i niepostrzeżenie. Składa nieustannie cichą ofiarę. Dąży do unicestwienia, czyli „umarcia” dla wszystkiego, byle tylko liczył się Jezus. To przesłanie do świętości Jezus kieruje do Polaków, gdyż święci są potrzebni Polsce, i nazywa ich „pomnikami”, które przetrwają przez wieki i mogą uczynić Ojczyznę sławną na cały świat.

Od s. Roberty Babiak Jezus żąda, aby ogłosiła przykazanie miłości Boga i bliźniego pod przewodnictwem biskupa przemyskiego w czasie II wojny światowej. Oba przykazania mają być „amnestią” dla całego świata po zakończeniu wojny, dlatego Jezus żąda od niej, żeby były poznane przez wszystkie pokolenia ziemi. Widzi Jezusa jakby strapionego i rozżalonego, że ludzkość nie ma miłości Boga i bliźniego. Jezus nie żąda wielkich czynów dla bliźniego, ale nawet najmniejsze słowa pocieszenia są Jemu miłe. Bowiem najdoskonalsza miłość bliźniego polega przede wszystkim na pomaganiu ludziom w osiągnięciu zbawienia. Dlatego przykazanie to jest dane ludzkości dla uzyskania życia wiecznego. Wobec tego biskup przemyski ma przypomnieć światu przykazanie miłości Boga i bliźniego, i nikt nie może wymówić się na sądzie Bożym, jakoby nie wiedział o wypełnieniu tegoż przykazania, ponieważ świętość to miłość do Boga i bliźniego. Bp F. Barda 16 stycznia 1944 roku wydał list pasterski dotyczący zachowania dwóch przykazań miłości.

S. Zofia Tajber w przesłaniu przypomina prawdę życia Chrystusa w duszy chrześcijanina. Bóg-Człowiek przychodząc do duszy będącej w stanie łaski uświęcającej, zaczyna zakładać w niej swoje mieszkanie. Dlatego należy kształtować w sobie Ducha Chrystusowego, co wymaga dużo wysiłku i pracy, aby w naszej duszy sam Bóg kształtował Ducha Chrystusowego, by stać się duszą Chrystusa. Wtedy sam Chrystus zamieszkuje w duszy i czyni w niej pałac Bosko-królewski; najprawdziwszy pałac, bo Najwyższego Boga, który jej oddał się cały, w niej żyje i cały jest dla niej na wieki. W tym momencie też całe bogactwo ducha Duszy Chrystusowej ubogaca duszę chrześcijanina, ubogaca bogactwem swojego Bosko-ludzkiego życia. Mistyczka jest przekonana, że kult Duszy Chrystusowej wprowadzi ludzkość w życie Boga Trójjedynego, by zjednoczyć każdego człowieka z każdą Osobą Boską, aby współzycie z Bogiem stało się dla niego najwyższym szczęściem i bogactwem. Ponieważ najdoskonalszą formą uczczenia Duszy Chrystusowej, „szczytem” kultu, jest osiągnąć stan obecności Jezusa w duszy. Treścią tego

przesłania jest osiągnięcie świętości. Siostra uważa, że życie według świętości odrodzi ludzkość i zacznie „nową erę chrześcijaństwa”.

S. Błażeja Siewierska głosi przesłanie dziękczynienia za Ojcowski plan wobec ludzkości; dziękczynienia za dzieło Odkupienia. To dziękczynienie jako najwyższy hołd uwielbienia, czci i wdzięczności za dar składa ludzkość z Jezusem Bogu Ojcu. Jest to dziękczynienie i uwielbienie Trójjedynego Boga, który robi wszystko, aby ludzkość uczynić Ludem Bożym. Również za dar stworzenia trzeba podziękować, niosąc Mu zasłużone uwielbienie od całego świata. Eucharystia jako Ofiara jest dziękczynieniem i uwielbieniem. Zatem Ofiara Jezusa jest istotą eucharystycznego dziękczynienia. Ale pełne dziękczynienie jest wtedy, gdy włączymy się w Jego Ofiarę Eucharystyczną, aby wraz z Nim dziękować Ojcu. Zatem współofiara wiernych uczestniczących w ofercie Eucharystii jest także ofiarą samych siebie. Wówczas dziękczynienie jest prawdziwe, gdy jest współofiarowaniem z Jezusem. Dlatego chrześcijanin w jedności z Jezusem również składa hymn dziękczynienia. Zaś Duch Święty uzdalnia chrześcijanina do przyjęcia postawy dziękczynienia.

Rozalia Celakówna głosi przesłanie poświęcenia Sercu Jezusowi. Sam Zbawiciel ukazał jej wartość poświęcenia i cierpienia, a z drugiej strony wielkość życia ukrytego na wzór Świętej Rodziny. Uważa krzyż i Eucharystię za „katedrę uniwersytecką”, z której głoszona jest najwyższa miłość Jezusa ku ludziom. W imię tej miłości „zapomina o sobie”, by służyć innym oraz przebacza wszystkim, przez których cierpiała.

S. Wanda Boniszewska otrzymała posłannictwo cierpienia za Kościół, za kapłanów i zakony. Jej cierpienia fizyczne (choroby, stygmaty), a zwłaszcza duchowe będą składane Bogu. Chrześcijanin na wzór jej życia powinien przyjmować te cierpienia, jakich Jezus doświadczał od ludzi, idąc na Golgotę, i ofiarować za Kościół. Jezus zapragnął stałego cierpienia za kapłanów, ponieważ każdy kapłan powinien być Jego prawdziwym obrazem, gdyż jest Jego życiem w Jego Kościele. Ona zaś ma być żertwą składaną za kapłanów i zakony; ma składać zadośćuczynienie.

Przesłanie otrzymane od Jezusa mistyczki opisują jako wielką tajemnicę miłości Boga, którą Jego miłość objawiła im doświadczalnie, aby mogły stać się jej głosicielami w aktualnych warunkach życia i sytuacji. To pogłębienie i rozjaśnienie się przesłania wypływa z wewnętrznych poruszeń łaski i z wydarzeń, które następnie precyzują i potwierdzają misję przesłania. Dlatego głoszą swoje przesłanie wyraźnie i z taką pewnością siebie, że nikt nie jest zdolny zmienić ich zdania. Głoszą z nieodpartą stanowczością swoje przesłanie i zasięg swojej misji specjalnej.

Zakończenie

Ta krótka prezentacja odkrytej polskiej duchowości i mistyki przeżyciowo-studyjnej, polskich szkół duchowości, polskiej duchowości zakonnej, świadczy o bogatej tradycji duchowej. Wymaga ona dalszych badań, a przede wszystkim umieszczenia naszej duchowo-mistycznej tradycji w literaturze duchowości europejskiej. Właściwa duchowość kształtuje człowieka, gdy go pozbawia egoizmu i otwiera na miłość. W tej wizji duchowości zostaje na nowo docenione doświadczenie miłości Boga jako stały element przeżycia mistycznego. Nie chodzi tutaj o doświadczenie, którym można manipulować według własnego upodobania. Bóg jest transcendentny i wymyka się z rąk egoistycznego człowieka. Chodzi o doświadczenie bycia w harmonii z Jezusem. To doświadczenie zaznaczyło się nowym ożywieniem religijnym. Dzięki odnowie dawnych zakonów i powstawaniu nowych zgromadzeń zrodziła się nowa świadomość potrzeby podjęcia przez osoby zakonne zadań społecznych. Jednocześnie kładło się nacisk na styl życia naznaczony ascetyzmem, wyrażający się umartwieniami i intensywną modlitwą za zbawienie ludzi. Powstające zaś zakony żeńskie wyrażały pragnienie całkowitego oddania się na służbę ludowi poprzez podjęcie pracy opiekuńczej wśród chorych, ubogich, sierot i nie mających możliwości kształcenia, wśród opuszczonej młodzieży, dziewcząt pracujących w fabrykach, w szkołach i na parafiach. Życie więc chrześcijańskie rozwijało się w klimacie miłości i mistyki przeżyciowej oraz w formach religijności ludowej, chrystocentrycznej i maryjnej, nazywanej „pobożnością”. Termin ten pojmowano jako kult, oddanie chwały Bogu, Jezusowi, Maryi i świętym, prowadzące do wypełnienia aktu religijnego ku ich czci.

W tym okresie w duchowości polskiej pojawiają się bardziej określone kierunki duchowości, pojawiają się mistycy, którzy reprezentują nurt duchowości zanurzonej w doświadczeniu chrześcijańskim, bardziej odpowiadający na potrzeby ludu. Ich doświadczenie mistyczne przyczynia się do narodzenia nowych zgromadzeń zakonnych. Pojawiają się również teologowie, którzy zaczynają rozwijać „teologię duchowości”, głosząc powołanie do świętości na jedynej drodze, która od życia ascetycznego prowadzi do kontemplacji i życia mistycznego. Razem z terminem „teologia duchowości” został też wprowadzony termin „duchowość”, budzący przez wiele lat dyskusje, mimo że teologia duchowości stała się samoistną dyscypliną. Rejestruje ona między innymi przeżycie chrześcijańskie jako doświadczenie codzien-

nej egzystencji wierzącego, aż do uczynienia tego doświadczenia swoim formalnym przedmiotem zainteresowania. Zasadniczo zajmuje się naukowym opracowaniem procesu świętości od momentu chrztu świętego aż do osiągnięcia mistycznego zjednoczenia z Bogiem.

The Picture of Polish Spirituality at the Turn of the 19th and 20th Centuries Summary

The period from January Uprising to the end of 20th century is called the fourth golden period of Polish spirituality, the age of the biggest number of Polish blessed and saints. It is a great blooming period discovering experiential mystique of women and studio mystique and discovering Polish schools of the theology of spirituality and Polish conventual spirituality. Polish religious orders promoting Marian cult as means of bringing up children in Christian virtue are developing. There is an intensive pilgrimage movement to Marian sanctuaries. These sanctuaries also played cultural and social role. In religious experiencing of Polish people an important role was played by services such as Lamentations, the Way of the Cross, the cult of Holy Sepulchre and Calvary, litanies and chaplets. This devotion was connected with the national issue and permeated by Passion motives. An expression of that was the identification of the national– liberation faith with the Cross and the Passion of Christ. The spirituality of Polish saints developed the fellowman sensitivity. They were convinced of absolute work for the country and they were aware of the woman role in influence on intellectual – landowning and rustic elites. The convents formed the movement of religious life and spiritually– mystique renewal on Polish lands. This great formation movement of religious congregation for men and women created Polish theology of conventual spirituality. In this period three Polish schools of spirituality arose: the Resurrectionists', Honorat's and Franciscan– Capuchin's ones. In this movement of life renewal and development of conventual life, especially in congregations, Polish experiential mystique of women appeared. In the 19th century there was a great interest of studio mystique. The issues of spiritual life and mystique were promoted by various magazines.

Słowa kluczowe: duchowość polska, mistyka przeżyciowa, mistyka studyjna, mistyka przesłania, religijność, zakon.

Keywords: Polish spirituality, experiential mystique, studio mystique, message mystique, devotion, convent.

Bibliografia

I. Dokumenty Kościoła

Ojciec Święty Franciszek, *Adhortacja apostolska o powołaniu do świętości w świecie współczesnym* „*Gaudete et exsultate*” 97, Poznań 2018.

II. Opracowania

Boriello L. – della Croce G. – Secondin B., *Historia duchowości*, t. VI, tłum. M. Pierzchała, Kielce 1998.

Górski K., *Zarys dziejów duchowości w Polsce*, Kraków 1986.

Misiurek J., *Historia i teologia polskiej duchowości katolickiej*, t. 2, Lublin 1998.

Urbański S., *Zatopieni w Bogu. Mistycy polscy*, seria: Mistyka polska 20, Warszawa 1999.

Urbański S., *Mistyka przeżyciowa kobiet*, seria: Mistyka polska 143, Warszawa 2015.

Urbański S., *Mistycy w Kościele*, seria: Duchowość Europy 4, Warszawa 2016.

Urbański S., *Polska szkoła duchowości*, seria: Duchowość Europy 3, Warszawa 2016.

Urbański S., *Mistyka przeżyciowa z obrazem mistyki studyjnej*, seria: Mistyka polska 151, Warszawa 2017.

Urbański S., *Mistyczki niepodległej Polski 1918-2018*, seria: Mistyka polska 152, Warszawa 2018.